

STANGELAND

KULTURMILJØER OG KULTURMINNER

Dokumentet er utarbeidet som:

- kunnskapsgrunnlag i plan og byggesaksprosesser
- kunnskapsgrunnlag for de som ønsker å bli kjent med historie og lokal identitet gjennom fysiske spor
- supplement til registreringene i Kulturminneregisteret

Automatisk fredete kulturminner er ikke omtalt her. For informasjon om disse se Riksantikvarens nettsteder Kulturminnesøk eller Askeladden.

STANGELAND

KULTURMILJØER OG KULTURMINNER

Grunnleggende elementer og strukturer som er viktige å ivareta

- Innfartsveier og utmarksveier fra forskjellige lag av historien. Historiske strukturer som forteller om bruk av landskapet og sammen med tilknyttet bebyggelse, forteller om utvikling i bosetting, næring og samfunnslag.
- Småhusbebyggelsen langs Solaveien ved Stangeland Mølle, et av få steder der flere slike hus ved innfartsveien er bevart som et miljø.
- Vassdragene Stangelsåna og Oalsbekken, grunnleggende for utviklingen av flere av Sandnes historiske industrier. Viktige premisser for bydelens fysiske utforming.
- I dag er det ingen synlige spor etter vassdragene, annet enn indirekte ved bebyggelse som var knyttet til dem. Stedet for Oalsollen er kjent og markert som tradisjonssted.
- Bevarte kulturminner og kulturmiljøer innen industri og handverk gir samlet et fint og representativt bilde av Sandnes eldste «merkevareindustrier» – grynemøller, barkemøller, fargerier og snekkerbedrifter.
- Stangeland Mølle – siste ledd i en lang historie om å lage mat av korn i Sandnes. Med en form og et eksteriør som gjør det

INNHold

Naturgrunnlag	4
Historie og næring	5
Gårder og utbyggingsmønster	5
Forstaden Stangeland	8
Ferdselsårer	16
Andre næringer	20
Fellesskapets kulturminner	22
2. verdenskrig	23
Kulturmiljøer i stangeland	23
Ved Solaveien og Postveien	23
Oalsgata 25–31	24
Stangeland Mølle	25
Småhusmiljø Solaveien	26
Stangelslunden	27
Registreringsoversikt	30
Kilder	33

Finner dere feil og mangler, vennligst registrer disse her:

[Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](https://arcgis.com)

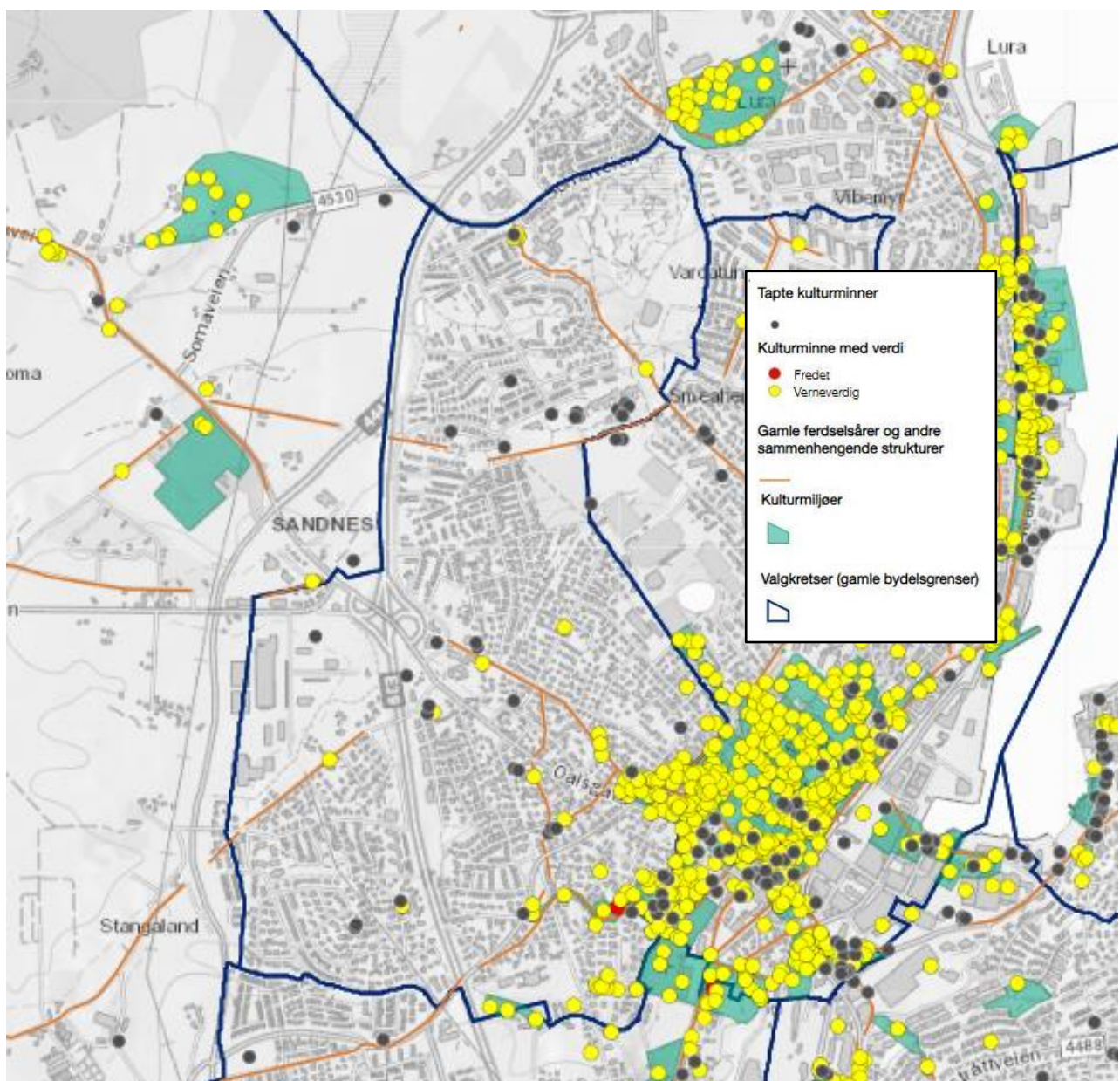
[Link til Kulturminneregisteret](#)

lett å lese som et næringsbygg, i et helhetlig miljø med tilknyttede boliger og med markant beliggenhet til gamle innfartsveier.

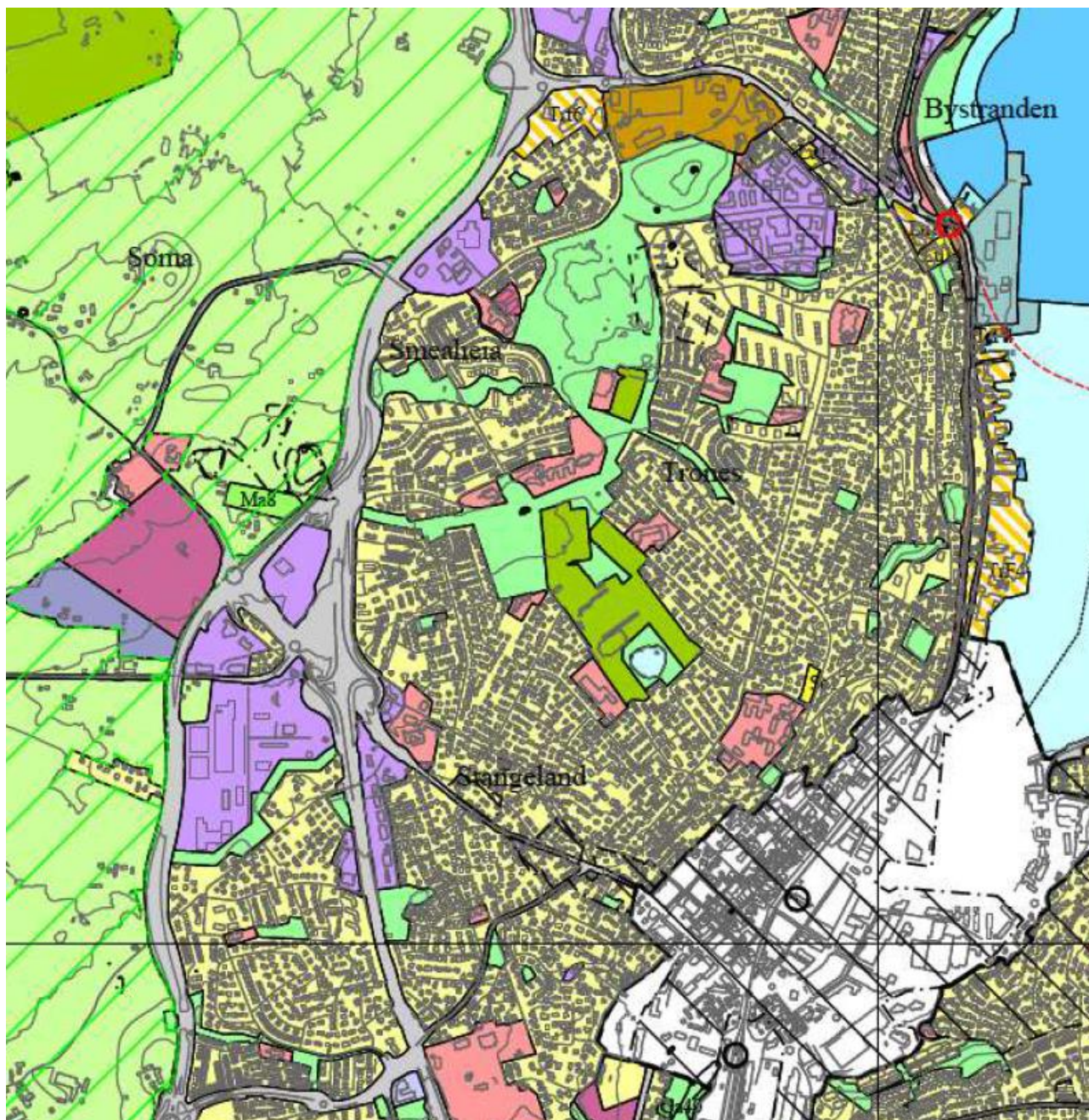
- Fragmenter som forteller om tidligere landbrukstilknyttet bosetting. Viktig lokal historiebok og identitetspunkter.
- Fragmenter av arbeider- og boligbruk. Tilhører det første sjiktet fra historien om urbaniseringen, med ett bein i det gamle selvforsyningsjordbruket. Særlig sårbart ved fortetting.
- Villabebyggelse med fine eksempler fra stilhistorien.

KART OVER REGISTRERTE KULTURMINNER

Detaljutsnitt fra kulturminneregisteret: [Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](https://arcgis.com)

Utsnitt fra Sandnes kommuneplan 2019–2035. Arealdelen, plan 201811: [Kp2019 vedtatt plan 11 03 19](https://www.sandnes.kommune.no/kp2019-vedtatt-plan-11-03-19) ([sandnes.kommune.no](https://www.sandnes.kommune.no))

NATURGRUNNLAG

Utsnitt av sjøkart fra 1708 som følger kysten mellom Sireåen og Strand. Kartet skal ha vært tegnet av Jens Søfrensen og Rasmus Juell. Kartet har påtegnet gårdene langs kysten. ([Mitt kart | Kartverket.no](#))

Området ligger på vestsida av Gandsfjorden og hører til det flate jærlandskapet. Det har siden bydannelsen i 1860 vært sterkt preget av sin nærhet til Sandnes sentrum og er i dag så godt som fullt ut bymessig bebygd. I dag er også det siste jordbruksarealet ved Folkvordveien regulert til boliger. De nye, store samferdselsårene E39 og rv. 44 følger bydelens vestgrense, og ligger i dag som en avgrensning for byveksten – og sammenhengen med det åpne jordbrukslandskapet i vest.

Stangelandsåna har hatt stor betydning for den historiske utviklingen, for bosetting og næringsliv. Elva har sine kilder fra Asheim, Tondheim, Malmheim og Leanuten, for en stor del fra gamle myrområder, som fra midten av 1800-tallet er drenert og dyrket. Elva renner nordøstover og har utløp i Gandsfjorden hvor den før, sammen med Storåna, skapte våtmarksområdet Fjærå – i dag bydelen Vågen, hvor Stangelandselva går i rør under Elvegata.

Oalsbekken har sin kilde i en olle midt Solaveien, i et parti tidligere kalt Stangelandsbakken. Den flikk flere tilsig på sin vei mot Gandsfjorden, jevnt sig og kaldt vann gjorde den egnet både til drivkraft for industrien og som ferskvann.

Etter hvert som samfunnet ble mer elektrifisert og det offentlige vannverket ble bygd ut, mistet både Stangelandsåna og Oalsbekken betydning og funksjon. De gikk over til å fungere som kanaler for overvann og kloakk. De ble lukket og lagt i rør. Stangelandsånas kanal er imidlertid fortsatt synlig vestover fra Foren, og det planlegges å åpne et parti gjennom Sandnes gamle kirkegård.

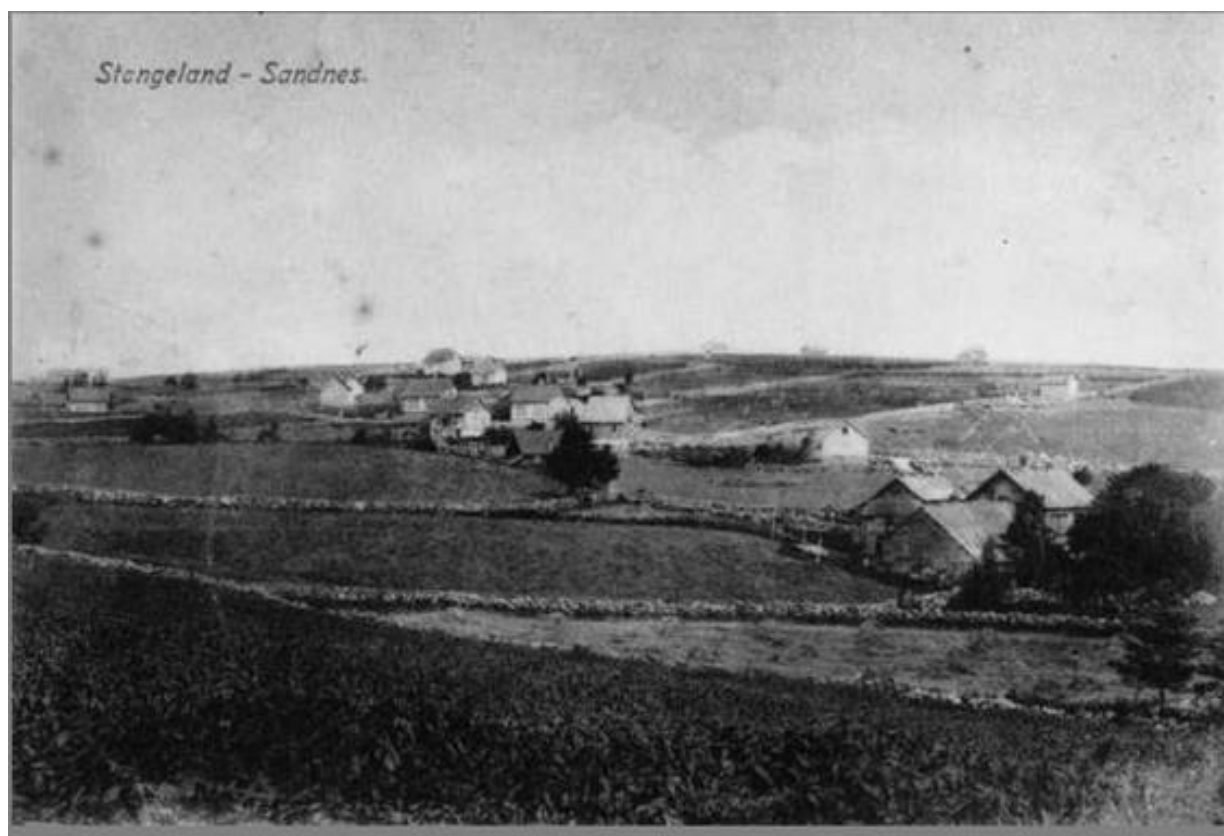

ferdselsårene i regionen – veien mot Sola, i dag videreført som Sandnesveien, og Gamle Folkvordvei. Som tabelloversiktene bak viser er det i dag svært få spor etter den tidligere gårdsbosettingen. Noen få hus finnes, bl.a. noen gamle hovedbygninger som er pusset opp og ført tilbake. Det er langt færre uthus og knapt hele tun. Siste rest av tradisjonelt gårdslandskap med bebyggelse ved Folkvordveien er vedtatt utbygd.

Stangeland ved Jønningsheiveien, sett vestover mot Somamyra. Det viser Stangeland som del av jærlandskapet. Bildet er datert til 1954. (Mittet, Nasjonalbibliotekets bildearkiv.)

Gammelt Postkort over Stangeland (JAEHS012.057.)

Området ved Stangeland skole fotografert av Widerøe i 1959. (ika-w126373)

Stangeland fotografert av Widerøe i 1959. Tunet på Stangeland bruk nr. 35 nærmest. Her sto et av Sandnes sine større jærhus. Hele tunet ble revet i sist på 1980-tallet. Den store bygningen til Stangeland Mølle fra 1918 ruver i forstadslandskapet. (ika-w126371)

Forstaden Stangeland

Krums kart «Sandnes med omgivelser» datert 1913. Kartet er nok, i alle fall delvis, oppdatert til 1920. Tett rød linje viser bygrensen fra 1860, stiplet rød er murtvangsgrensen fra 1904. Blå linje viser et forslag fra Sandnes kommune til byutvidelse – som det ikke ble noe av. (Fra 1881.no, Historiske kart. eller [Mitt kart | Kartverket.no](http://Mitt.kart|Kartverket.no))

Ennå i 1802 er det kun tre bruksnummer på Stangeland. I 1865 er tallet 14, men i tillegg kommer 7 husmannsplasser. Ved matrikkeltellingene i 1886 var det skilt ut 67 bruksnummer, i 1906 er tallet 122 og i 1950 734. Ladestedet og byen Sandnes har satt sterkt preg på områdets historie. Ved bydannelsen i 1860, avga gården Stangeland 10 hele bruk og 7 deler av bruk til byen. Et av de mest kjente er Nygård ved Jærveien, en gammel husmannsplass som ble selveierbruk i 1765. Fra Nygård ble det utover 1800-tallet skilt ut mange tomter til byens sentrumsbebyggelse.

Et belte vest for bygrensa hørte i bygningslovens forstand til byens «byggebelte», der det var restriksjoner for hvor tett og høyt man kunne bygge trehus, og hvordan bebyggelsen skulle følge gatelinja. Dette beltet var først på ca. 45 m, etter bygningsloven av 1896 på 200 m. Det var i tillegg stadige diskusjoner om mulige byutvidelser mot vest, men ingen ble gjennomført før den store kommunesammenslåingen i 1965.

De fraskilte eiendommene reflekterer en urbanisering av området med fortetting langs innfartsveiene og næringsbebyggelse i tilknytning til Stangelandselva og Oalsbekken. Et karakteristisk første stadium i fortettingen var mange småbruk i form av såkalte boligbruk eller arbeiderbruk. Denne er det i dag svært få spor etter, men det står en fin liten driftsbygning ved Folkvordveien, trolig kommer Sørtun i Skogsveien og småbruket Kolheim (under Lura) også i denne kategorien.

Stangeland på vertikalfoto fra 1937. Sirkelen markerer kryssområdet mellom Solaveien og den gamle veien til Folkvord, der flere av stangelandstuna lå og skolen kom i 1921. (1881.no, Historiske kart.)

Ved Solaveien er det bevart et lite miljø med mindre bolighus som forteller om den tidlige småkårsbebyggelsen som grodde fram langs hovedveiene, i en selvgrodd struktur.

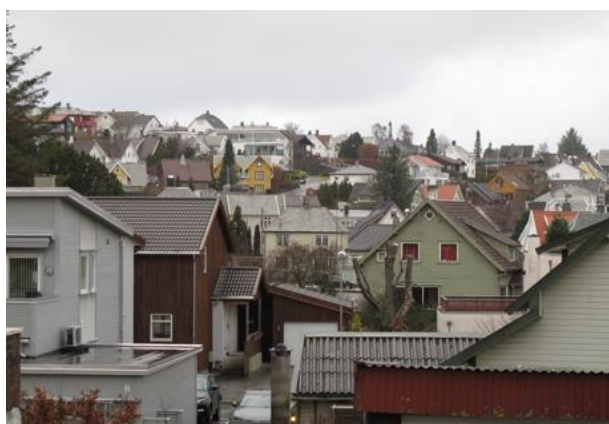
Nær bygrensa mot Postveien kom det tidlig en fortsettelse av villakvartalene innenfor byen, som i noen grad fulgte den gamle byplanens rutestruktur. Men ellers er det nok mest gamle eiendomsgrenser og teiger i gårdslandskapet på Stangeland som har strukturert utbyggingen av boligfeltene.

Villabebyggelse i ulike stadier er godt representert. Med sandneskasser i sveitserstil i kvartalene ved Solaveien – Porshagen og spredt langs innfartsveiene. I åsen vest for Sandnes nye gravlund, i Kapellveien og Skogsbakken, ble det fra mellomkrigstid og utover i tidlig etterkrigstid bygd noen større villaer, dels tegnet av byens kjente arkitekter. De er i dag fine representanter for sin tids arkitektur.

Stangeland på vertikalfoto fra 1960. (1881.no, Historiske kart.)

Til venstre: Fra Jonas Lies gate og nordvestover mot Postveien og Solaveien ved Stangelandsbakken. Til høyre: Postkort fra ca. 1900 tatt i omtrent samme retning, men nærmere Møllegata 2 som ses i forgrunnen. Den tidligste bebyggelsen i byggefeltet ved Solaveien og Porshagen i bakgrunnen.

Som små øyer i tettbygde boligfelt ligger enkelte eldre hus knyttet den tidligere landbruksbebyggelsen. Selv om miljøsammenhengen er sterkt endret, har de en historiefortellende rolle og lokal identitetsverdi. Bygningsminner fra de opprinnelige gårdsbruka og de senere boligbrukene er i dag like sjeldne.

Løe fra 1930 i småbruk ved Folkvordveien, i dag den eneste intakte tradisjonelle driftsbygningen.

På småbruket Kolheim er heimahuset pusset opp med et tilbygg som ivaretar avtrykket av det tidligere småbruket.

På Stangelandbruket Koppholen (Steindalen) er heimahuset fra 1880–90-tallet tilbakeført. Uthusene er erstattet av nye hus, som i ytre former viderefører det gamle tunets fotavtrykk.

Nydal var et småbruk skilt ut 1911. løa er revet, men det uvanlig store heimahuset fra 1918 er pusset opp.

Eiendommen Sørtun var blant de første som ble bygd i Kapellveien i 1920. Det hørte et småbruk til og fortsatt står uthuset, som sammen med heimahuset, danner et lite firkanttun. Som helhetlig anlegg er det svært sjeldent.

Møllermesterboligen til Stangeland mølle er en nybarokk villa fra 1926 med mansardtak og mange forseggjorte detaljer.

Kapellveien 8 er en representativ villa, oppført i 1949, men tegnet i 1943 av arkitekt Sverre Brandsberg Dahl. Hovedformen er tradisjonell klassisistisk, mens detaljene er inspirert av funksjonalismen.

Huset er bygd i armert betong. byggherren var direktør ved firmaet A/S betong.

Kapellveien 18 er et ferdighus levert av Brødrene Fjogstad i 1998. Huset gir assosiasjoner til en villatype som var særlig populær under mellomkrigstidens jugendstil i Sandnes – også produsert av brødrene Fjogstad i 1930-åra. Det i seg selv gjør huset til en interessant representant for de lange linjene i ferdighusindustrien i Sandnes.

Stilhistorisk er huset et eksempel på postmodernisme med sterk lokal forankring.

Villabebyggelsen i Kapellveien fotografert av Widerøe i 1959. (ika-w125109)

Området rundt Stangeland Mølle fotografert av Widerøe i 1954. (1ika-w071037)

Denne villaen fra 1983 i Sleireveien er et eksempel fra Block Watnes ferdighusproduksjon i det mer eksklusive sjiktet, under postmoderne innflytelse. Karakteristisk er store valmtak i flere nivåer, med sveie og brutte arker, smårutete vinduer og karnapp.

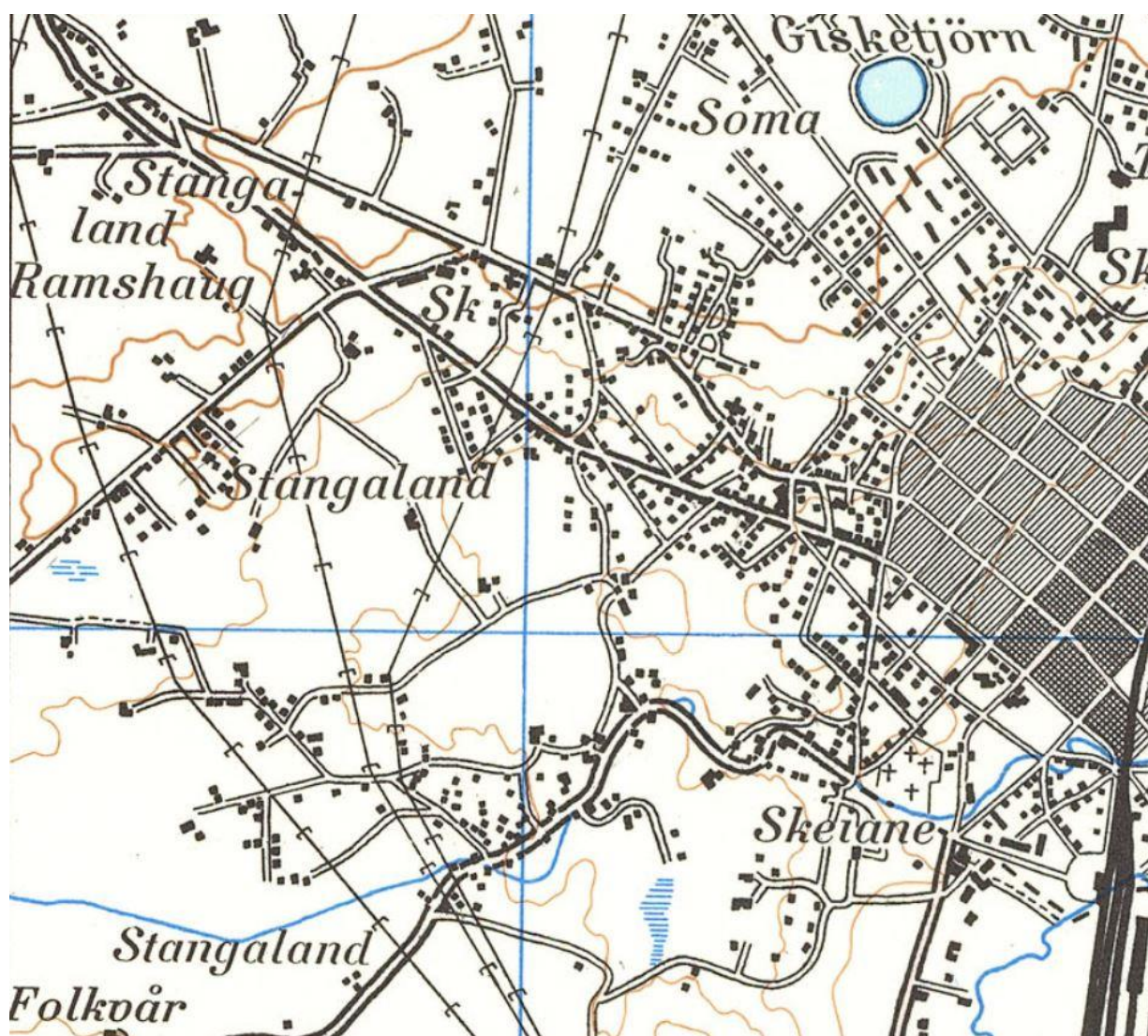

Denne villaen i Alexander Kiellands gate er også et Block Watne hus. Den er typisk for den litt forsiktige, postmoderne trenden på 1970-tallet – kjennetegnet ved det store valmtaket med glasert rød tegl, utvendig skorstein og inntrukken veranda i svalgangform.

Stangelandslunden med Lunden hjul og trevarefabrikk i forgrunnen til venstre. Fabrikken brant i 1987. Nede i dalen ses fabrikkeierens villa Lunden 3, som fortsatt står. (Digitalt museum; Jærmuseet, JAEHS004.124)

Utsnitt av omegnskart fra 1962 illustrerer fortettingen langs innfartsveiene mot kvartalsbyen. ([Mitt kart | Kartverket.no.](#))

Ferdselsårer

Utsnitt av rektangelkart 6B Jæren fra 1926. Oalsgata, og den nye Årsvollveien er fullført – som en sammenhengene ny innfartsvei fra vest. ([Mitt kart | Kartverket.no](#).)

Beliggenheten ga Stangeland en viktig plassering til regionens ferdselsårer. **Solaveien** viderefører trolig en gammel forbindelse mellom Gandfjordbotn, Sola og Tananger, og var kirkevei til Soma kirke før 1841. Den var trolig utbedret til kjerrevei før 1838 og gikk da ut fra Postveien med kryss på Stangeland. **Postveien** er den første offentlig anlagte kjøreveien i området og skal ha blitt ferdigstilt her rundt 1800. Da den nye hovedveien til Jæren ble lagt nedenom strandstedet like før 1850, fikk Solaveien en ny trasé mot denne, som var med å skape knutepunktet Krossen.

Som innfartsvei til Sandnes ble Solaveien på 1920-tallet erstattet av **Oalsgata**, som med utgangspunkt i Nygårds-området ble koblet til en ny vei over Årsvoll i sørvest. Oalsgata har navn etter Oalsbekken, viss løp den krysser flere ganger, og som ble lagt i rør da gata ble anlagt.

En annen veilinje som viderefører en av de gamle ferdselsårene i regionen er **Folkvordveien** og **Gamle Folkvordvei**, den eldste veien mot Heigre. Også denne hører til de veiene som var tidlig ute med å bli tilrettelagt for hultrafikk, trolig før 1838. Veien tok utgangspunkt i Solaveien i området der hovedbebyggelsen på Stangeland lå, ved Stangeland skole.

Som hovedvei til Heigre ble den gamle veien avløst av **ny vei til Heigre i 1895** med en sørligere trasé ut av byen. Den tok utgangspunkt i Storgata og fulgte dalsøkket med Stangelandselva i retning Folkvord. Den kjennes i dag som **Lunden** og **Heigreveien**.

Torvvei fra Trones til Smeaheia der torvmyrene lå. Den forteller om tidligere historiske sammenhenger, er godt bevart flere steder og har stor opplevelsesverdi.

Postveien sørover fra krysset med Solaveien.

Postveien nordover fra krysset i Jona Lies gate.

Den eldste veien mot Heigre, her kalt Folkvordveien, men lenger sør Gamle Folkvordvei. Småbruket Sommerlyst til venstre, med en av få eldre, intakte driftsbygninger.

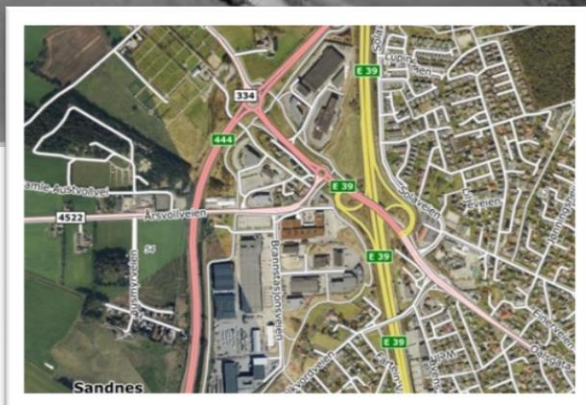

Deler av Stangelandslunden med Kjærlighetsstien nederst til høyre. Vi ser Stangeland Trevarfabrikk og Lunden hjul og trevarfabrikk. Postveien skrå over bildeflaten innover til venstre. (Widerøe 1956 ika-w004125)

Gamle og nye innfartsveier krysser hverandre i 1959. Solaveien kommer inn fra høyre og møter Oalsgata bak husrekkai midten. Til venstre tar den nyeste Årsvollveien (ca. 1920) av fra Oalsgata. Den gamle årsvollveien (Na Gamle Austvollvei) følge skogkanten lenger inn. (ika-w125289). Med det var grunnlaget lagt for et av regionens mest sammensatt kryss i dag.

Andre næringer

Vannkraft og produksjonsvann fra Stanglandsåna og Oalsbekken, i kombinasjon med utbyggingen av innfartsveiene fra Jæren, gjorde Stangeland til et attraktivt sted å slå seg ned for bedrifter i andre halvdel av 1800-tallet. Her var det grunnlag for et variert næringsliv med grynsmøller, barkemøller, fargerier og snekkerfabrikker.

Ved Stanglandslunden, den nederste delen av Stanglandsåna, der elva hadde størst fall og i flere svinger har gravd seg ned i landskapet, vokste det fram et ganske tett og mangesidig industrimiljø med små og mellomstore bedrifter. Selv om området er sterkt fortettet med boliger er det fortsatt bebyggelse her som forteller denne historien. Stangeland trevarefabrikk, Lundes Havremølle og Nygårds Barkemølle representerer hver sine viktige og typiske grener fra Sandnes industrihistorie.

Oalsbekken jevne sig og kalde vann gjorde den egnet både til drivkraft og som ferskvannskilde. Den rant i mange svinger og dels i to løp, og drev tre møller og en liten trevarfabrikk, gav vann til minst fire garverier og to fargerier – før den til slutt forsynte Ullvaren og Kamgarn med fabrikkvann. Etter hvert led bekken samme skjebne som Stanglandsåna og ble sett på som avløpsvann. Med elektrisitetens utbredelse og vannverkets utbygging mistet den sin betydning og ble lagt i rør.

Havregrynsmøller var, ved siden av teglindustrien, i en lang periode fra midten av 1800-tallet nærmest et varemerke for Sandnes-industrien. 6 av de 17 havregrynsmøllene i Sandnes var lokalisert her. Etter Statens kornforretnings påbud i 1955 opphørte driften for flere, men med Stangeland Mølle i Oalsgata har bydelen fortsatt ett levende industrimiljø som viderefører den tradisjonsrike næringsgrenen. Mølleanlegget ligger strategisk til mellom den gamle og nye innfartsveien til Sandnes fra Jæren – Solaveien og Oalsgata, den siste anlagt rundt 1920. Ved sin størrelse og markante plassering i gatebildet, er anlegget et særpreget og karakteristisk innslag i miljøet på Stangeland.

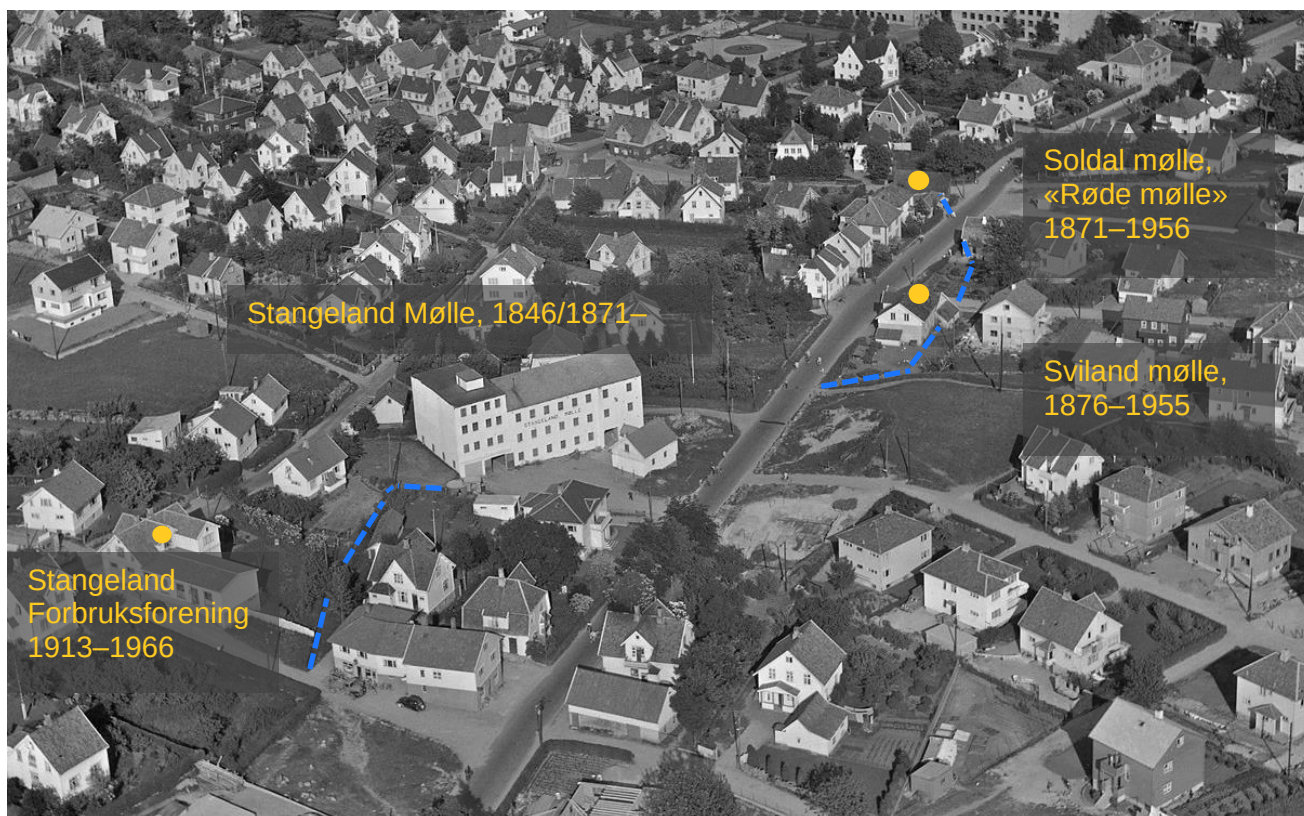

Nylan mølle i Lunden fotografert av Widerøe i 1959. Nydalen mølle fra 1909 var den yngste av havregrynsmøllene som ble bygd for vanddrift. Her var det drift til 1985. I dag er det ingen spor. (ika-w126370)

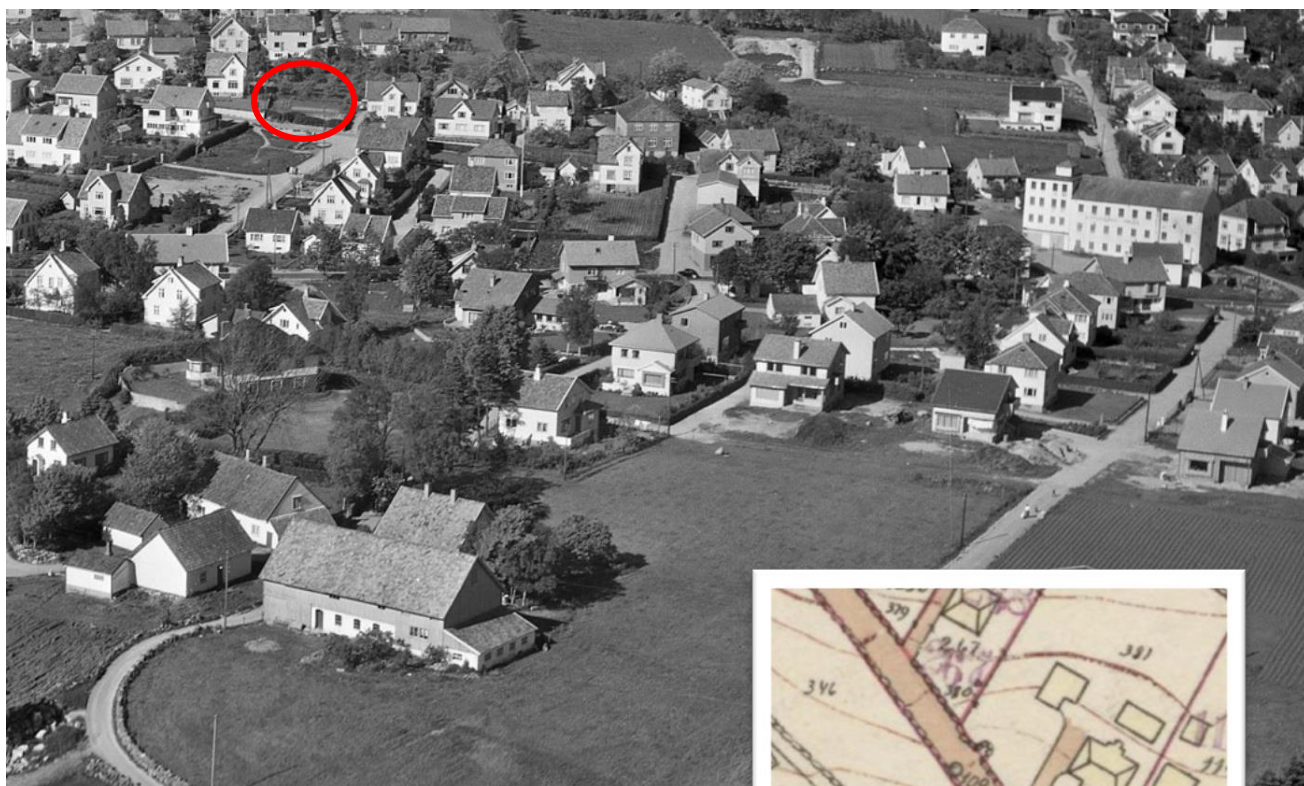
Krums kart fra 1912. Stanglandsåna til venstre. Oalsbekken er også tegnet inn, den går forbi stedet betegnet med «Mølle», som er Sviland mølle, med Stangeland mølle rett nordenfor (Sandnes kommune)

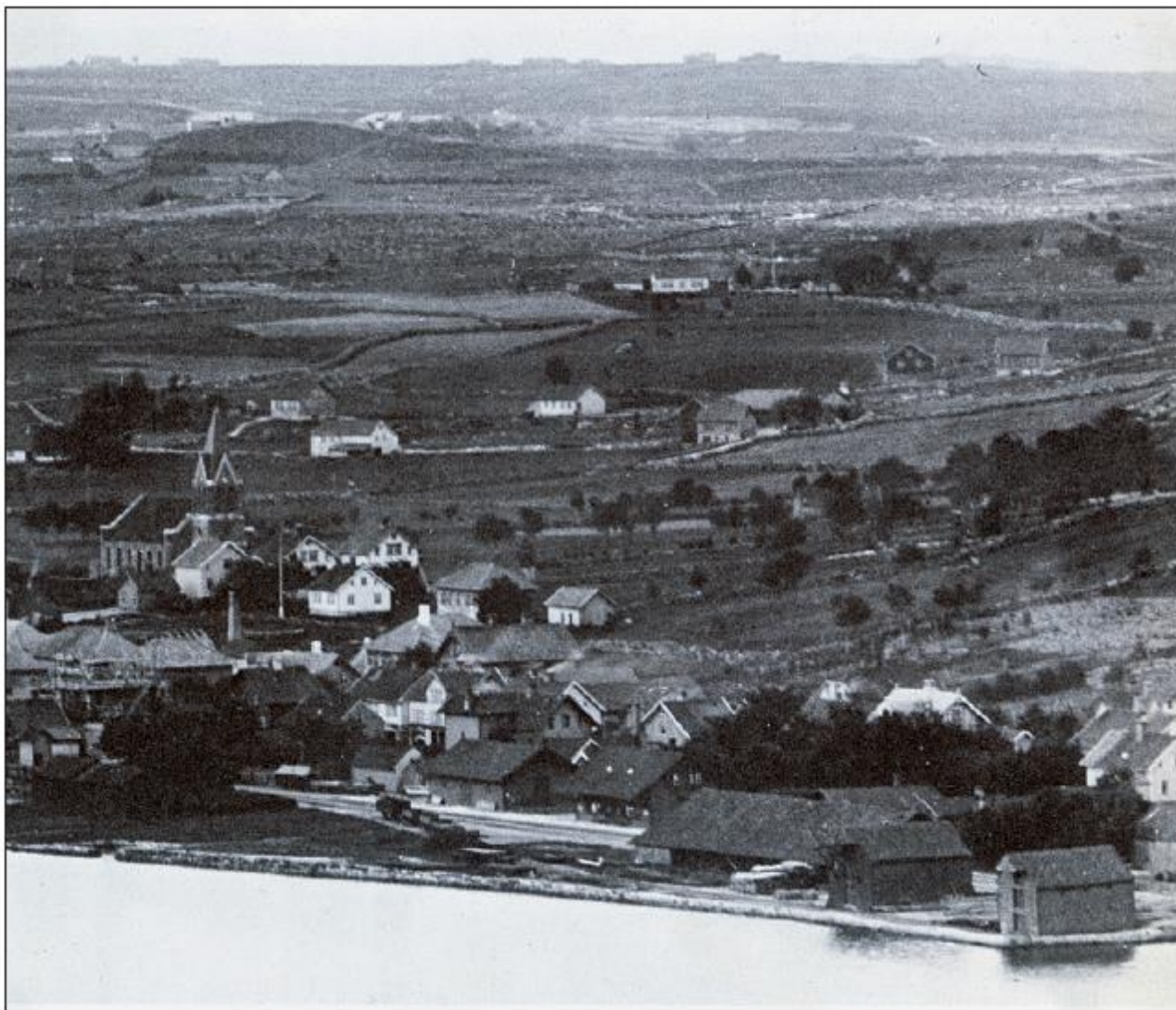
Stangeland Mølle mellom Solaveien, til venstre og Oalsgata til høyre. Oalsbekken gikk i mange slynger ned mot Gandsfjorden, og den nye Oalsgata måtte krysse den fire ganger – som her mellom Stangeland Mølle og Sviland Mølle. Widerøefotoet fra 1954 viser ennå deler av bekkeløpet åpent.

Oalsollen, den viktigste kilden til Oalsbekken lå ved dagens nr. 57 i Solaveien. Her markert med rød ring. Kilden er også tegnet inn på utskiftingskartet over Stangeland fra 1927-28, innfelt til høyre. I forkant av Widerøefotoet fra 1959 ses et av hovedbrukene på Stangeland («Lavabruket»?)

Bildet må være et av de eldste over Sandnes, men tatt etter at kirken ble bygd i 1882. Jernbanestasjonsområdet er i forkant. Solaveien (før Somaveien) ses bak. Til høyre for kirketårnet ligger Soldal Mølle. Det hvite bygget midt i skal være Sviland mølle. Det første møllehuset på Stangeland mølle er det mørke hus med gavlen mot oss og hvite vinduer. I bakgrunnen Stangeland-bruket kalt Lavabruket (Kilde OJ 2005, foto fra Bilder fra gamle dager 1998, s, 57).

Sviland mølle fotografert 1935, ukjent fotograf. Møllebygningen i forkant er revet, men det noe yngre lagerhuset bak står. (Kilde OJ 2005).

Fellesskapets kulturminner

Ingen eldre hus bygd for allmenheten er bevart på Stangeland. Høyland gamlehjem (Mossiges Minde) og Høyland Barnehjem holdt til på Stangeland. Den første i et eldre hus som ble gitt som testamentarisk gave i 1919. Det ble revet på 1940-tallet. Barnehjemmet ble bygd i 1886 ved private bidrag, og som en avlastning for Kommunegården. Hjemmet var for jenter. Det lå ved Folkvordveien, ikke langt fra Solaveien, og ble revet i forbindelse med utbyggingen av rv. 44 og E39.

Barnehjemmet på Stangeland fotografert av L. Ludvigsen i 1935. Det ble bygd i 1886 og påbygd i 1924. Det var forbeholdt jenter og åpnet med seks jenter. Flere av de første som bodde her kom fra Kommunegården. (Digitalt museum; Jærmuseet, JÆHS018.011.)

Ungene på Stangeland hørte til kretsen som gikk på den første fastskolen i Høyland – som i 1848 ble bygd ved Krossen. Da Stangeland fikk egen skole i 1921 ble den lagt i krysset mellom veien til Sola og den gamle veien til Heigre om Folkvord. Da var det en stor og moderne skole med flere spesialrom, beskrevet i samtiden som «... det mest fullkomment utstyrte skolehus på landsbygden i fylket».

Stangeland skole fotografert av L. Ludvigsen i 1934. Stilmessig innledet den en gruppe med nyklassisistiske skolebygninger – som Soma og Lura bygd i 1931. (Digitalt museum; Jærmuseet, JÆHS018.051.)

2. VERDENSKRIG

I Jønningsheiveien er det registrert en bassengbygning knyttet til Grina vannverk. Vann ble pumpet fra vannverket til denne bygningen for å øke trykket mot Forus og Sola flyplass. Men det er usikkert om denne ble bygget i krigen eller om den allerede var oppsatt på forhånd.

Det mest markante minnet fra 2. verdenskrig i bydelen er fangeleiren i Skeiaskogen som ligger på grensen mot bydelen Sandved og er omtalt der.

KULTURMILJØER I STANGELAND

Ved Solaveien og Postveien

Feltutbygde villakvartaler fra tidlig 1900-tall, enkle halvannenetasjes sveitserhus, flere av typen sandneskasse.

Der Solaveien krysser Postveien, rett utenfor bygrensen, grodde det på 1900-20-tallet fram et enhetlig miljø med mindre trevillaer. Eiendommene er skilt ut fra Stangeland 62/49. Tunet lå i krysset mellom Postveien og Solaveien, men er helt borte nå, på grunn av vei- og kryssutvidelser. Eier da utparselleringene startet var Kristian Toreson Gramstad (1855-1915), som benevnes som gårdbruker og mølleier på Stangeland. Mølla det er snakk om lå ved Oalsbekken like ved Postveien.

Det er Solaveien og Postveien som har strukturert bebyggelsen, de eldste husene ligger her og vises på Krums kart datert 1913. De fleste utparselleringene kom 1908–1913. Men det er rutenettplanen for byggebeltet (etter Bygningsloven fra 1896) som har styrt utbyggingen i Porshagen og Blåsenborgveien. En ny bolck med utparselleringer kom i 1924. Dette er enkle halvannenetasjes sveitserhus med midtark, eller sandneskasser med asymmetrisk ark. Endringsgrad i miljøet er moderat, og det er den eldre bebyggelsen som fortsatt gir tidspreg og karakter til miljøet. Miljøet

representerer et typisk og vanlig boligområde fra en viktig vekstfase i Sandnes historie. Bebyggelsen langs Solaveien og Postveien er også med på å tydeliggjøre den gamle ferdselsstrukturen. Miljøet har kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

Oalsgata 25–31

Fire tregårder fra rundt 1930 bygd til den nye innfartsveien Oalsgata. Nyklassisisme og jugendstil.

Oalsgata som innfartsvei i dette området kom rundt 1920. Innenfor bygrensa fulgte Oalsgata tidligere rutenttplaner, men i krysset med Postveien svingte den av mot Austvollkrossen hvor den også møtte Solaveien. De fire tregårdene mot Oalsgata er bygd straks etter 1930, på tomter skilt ut fra mølleeiendommen Soldal. Oalsgata krysset her Oalsbekken og tett mot Postveien sto Soldal Mølle, også kalt Røde Mølle, anlagt 1871. Den ble revet sist på 1950-tallet. Det er i dag fortau og beplantninger på stedet.

De fire tregårdene ligger samlet rett utenfor bygrensa. Det er fire bolighus. Et mindre uthus på hjørnet mot postveien har karakter av å ha vært forretning og er trolig også oppført på 1930-tallet. Miljøet har bykarakter ved at de fleste husene ligger helt ut i gatelinja. Stilpreget er typisk for mellomkrigstidas blanding av jugendstil og nyklassisisme, dels av typen med store helvalmede tak, dels med bratte tak og pultark. Autentisiteten i detaljer varierer, men helheten gir et opprinnelig inntrykk. Gruppen framstår som markante i gatebildet og bidrar til å knytte Oalsgata til utbyggingsepoken.

Stangeland Mølle

Rogalands siste havregrynsmølle i drift. Tradisjoner som mølle med kraft fra Oalsbekken fra 1840-tallet. Bygningsmiljø fra 1918–1931, basert på elektrisk drift. Stangeland Mølle har vært i kontinuerlig drift siden starten.

Stangeland mølle har bakgrunn i den eldste og øverste mølla i Oalsbekken, etablert av Lars Erik Stangeland (1821-1890) i 1846, litt over 100 m nedenfor Oalskjelda. I 1871 ble det bygd en ny og større grynmølle.

Rundt 1900 kjøpte Olaus Åreskjold Stangeland mølle. I 1918 ble det bygd ny elektrisk mølle, den møllebygningen som står her i dag. Men den gamle mølla, basert på vannkraft, ble drevet sammen med den nye i flere år, trolig til sist på 1920-tallet. I 1931 ble mølla utvidet med stort lagerbygg. De to villaene i Oalsgata 33 og 35 var knyttet til mølla, den ene som bolig for møllas eier. De er bygd på 1920-tallet, er preget av tidens nybarokk og jugendstil og har bevart opprinnelig eksteriør godt, med mange fine stildetaljer. Mot Oalsgata er det tilhørende hager.

Stangeland Mølle har vært i kontinuerlig drift siden starten. Den representerer en næringsgren med sterke tradisjoner i Sandnes. Sammen med tilknyttede boliger utgjør anlegget et sjeldent, helhetlig industrimiljø fra mellomkrigstid. Anlegget ligger ved en av hovedinnfartsårene til Sandnes, like ved

Bolig tilknyttet Stangeland Mølle.

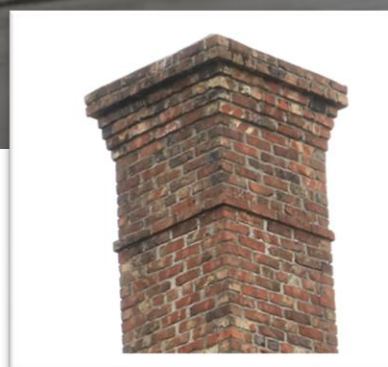

Fra minneskift ved kommunejubileet 1937.

sentrum, og utgjør ved sin størrelse og markante plassering i gatebildet, et særpreget og karakteristisk innslag i miljøet på Stangeland. Kunnskapsverdier og opplevelsesverdier er høye.

Stangeland mølle har en av Sandnes få intakte fabrikkpiper.

Småhusmiljø Solaveien

En liten gruppe med små bolighus ved den gamle innfartsveien til Sandnes. Karakteristisk for selvgrodd småkårsbebyggelse utenfor bygrensa.

Et lite miljø med eldre, små bolighus ved Solaveien. Solaveien 40 og 42 på sørsiden ligger langt ut i veien, nr. 40 med en litt uregelmessig plassering. Nr. 45 og 47 har små forhager til Solaveien og følger en byggelinje vist på Krums kart fra 1900 som retter ut Solaveien her. Nr. 42 er trolig eldst, trolig fra rundt 1880. Her var det i mange år butikk, først privat husholdningshandel, siden utsalg for Høyland forbruk.

Rundt 1910 er alle fire tomter bebygd. Til nr. 47 hørte det en ganske lang jordteig og uthus. Nr. 40 og 45 hører med til de minste bolighusene registrert i Sandnes. Samlet gir miljøet et bilde av selvgrodd småkårsbebyggelse langs den gamle innfartsveien, like utenfor bygrensa. De ligger i kontrast til de mer feltutbygde områdene nærmere og i byen. De representerer en type bebyggelse som ofte kom langs de gamle hovedveiene, men som er ekstra sårbar for endringer, og i dag er sjeldne. Miljøet har kunnskapsverdi om denne type bebyggelse. Samtidig styrker miljøet lesbarheten og opplevelsen av Solaveien som en eldre vei. Miljøet er verneverdig.

Stangelandslunden

Et sammensatt miljø i grense mot byen, med vannressursene i Stangelandsåna som forutsetning. Det dokumenterer typiske sandnesnæringer som møllevirksomhet, garveri- og trevareindustri.

(Miljøet er geografisk delt mellom bydel Stangeland og bydel Trones og Sentrum.)

Utsnitt av utskiftingskart over Stangeland tatt opp 1927–1928. (Sandnes kommune)

Nygårds barkemølle til venstre og Stangeland trevarefabrikk til høyre, på hver side av "Kjærlighetsstien"

Det er vannressursene i Stangelandsåna som er utgangspunktet for miljøet. Over en relativ kort strekning har elva fall, og den har gravd seg ned i terrenget i flere buktninger. Her har den gitt gode betingelser for vannkraftbaserte og vannkrevende virksomheter.

Langs Stangelandsåna grodde det etter 1850 fram et variert næringsliv med flere gryn møller og barkemøller,

fargerier og flere snekkerfabrikker. Flere av virksomhetene var i drift til godt etter 1950. En del bygninger har etter hvert forsvunnet og miljøet er i dag sterkt fortettet, men med jevne mellomrom er det bevart næringsbygg som ved form og beliggenhet fortsatt forteller historien.

En av de eldste bevarte er Nygårds Garveri og Barkemølle som er bygd før 1876. Byggherre var Martin Nygård, som hadde et av de to Nygårds-bruka ved Jærveien rett sør for Krossen – hvor han forøvrig hadde lærutsalg. I dag er barkemølla ominnredet til bolig, men med mye av opprinnelig karakter bevart i eksteriøret.

(En barkemølleknuser knuser bark som brukes til å garve skinn og lær. Virkestoffene i barken blir trukket ut i et vannbad som så skinnene blir lagt opp i.)

Lundens havremølle

Stangeland trevarefabrikk

Kjærlighetsstien"

Huset er bygd som hovedbygning på et gårdsbruk, etablert ca. 1904–1905. Det er ført tilbake til opprinnelig stil. Uthus revet.

Lundens Havremølle ble etablert her i 1880. Murbygningen som står her, ble satt opp i 1934. Den er pusset opp og fornyet, men med opprinnelig hovedform bevart. Lundens Havremølle er i dag en av tre bevarte større handelsmøller etter den omfattende havregrynsindustrien i Sandnes. Krossen Havremølle, i dag del av Jærmuseet, og Stangelands mølle i Oalsgata er de andre. Til mølla hører en eldre, liten møllemesterbolig, et lite sveitserhus av vanlig type. Lundens Havremølle ble «avdømt» av Statens kornforretning i 1955, og bygningen ble tatt i bruk til andre næringsvirksomheter.

Stangeland trevarefabrikk ble bygd i 1907 av Martin Åse, som erstatning for et mindre verksted som brant. Det er en av de største laftebygningene i Sandnes. Den ble bygd med leilighet for eieren i andre etasje, som senere er tatt til verksted. På 1950-tallet ble fabrikk utvidet med en murbygning. Stangeland trevarefabrikk ble vedtaksfredet i 1996.

I Stangelandslunden hadde bedriftene også kort vei til ladestedet og ulike kommunikasjoner. Miljøet var trolig forbundet med den første kjøreveien til Stavanger fra rundt 1800, i dag kalt Postveien, ved en vei («Kjærlighetsstien») i skråningen bak Stangeland Trevarefabrikk.

I 1895 fikk veien mot Heigre (Gamle Folkvordvei) en ny sørligere innfart til byen via Stangelandslunden og Storgata. En moderne vei som fulgte dalbunnens buktninger uten bratte kneiker. Dermed ble næringsvirksomheten i dalen også lettere knyttet til gatenettet i byen og til ny innfartsvei fra omlandet. Boligbebyggelse fulgte. Her er herskapsboliger knyttet til ullvareindustrien og mer vanlig bosetting langs innfartsveien. Midt på 1900-tallet ble det bygd et felt på høyden vest for Postveien med et enhetlig boligområde preget av tidens nye byggmesterfunkis.

Etter selve elva er det ikke spor, siste rest ble lagt i rør i løpet av 1960-tallet. Men det svingete og dype daldraget forteller tydelig om vannets krefter i landskapet, og historien understøttes av kulturminnene som utnyttet vannressursene.

Alexander Kiellands Gate 1 før og nå. Huset, som er bygd i 1905, var en sandneskasse med asymmetrisk ark. Tilbygg med forretning kom rundt 1960. (Digitalt museum; Jærmuseet, JÆHS004.126)

Lunden 3 (nærmest) og 7 er bygd henholdsvis 1896 og rundt 1915, De var en tid tilknyttet direktørfamilien Roff ved Sandnes Kamgarn. (Digitalt museum; Jærmuseet, JÆHS012.418)

Lunden 7 er pusset opp og ført tilbake til opprinnelig stil.

Mellom Aleksander Kiellands gate og Jona Lies gate ligger en gruppe bolighus i mur bygd rundt 1939. De har et enhetlig uttrykk, og stilpreget er en tidstypisk og karakteristisk blanding av funksjonalisme og klassisme.

REGISTRERINGSOVERSIKT – NØKKELTALL

Tallene og tabellene i denne rapporten er under oppdatering. År for grunnlaget er opplyst ved hver tabell. Selv om den statistiske oversikten ikke er helt ajourført, gir tallene nyttig oversikt over kulturarvens mangfold og trender i utviklingen.

I 2021 er det registrert 75 kulturminner med verdi i bydelen.

Kulturminner fordelt på kategorier

Kategorier kulturminner	Står	Derav nyregistrert	Tapt	I alt	Tidligere registrert	Tap av tidl.reg.
Bygning	67	34	33	100	66	50 %
Andre typer minner	7	6	1	8	2	50 %
Grøntanlegg	1	1	1	2	1	100 %
Ruin	0				0	
Samlet	75	41	35	110	69	51 %

Tallgrunnlag des. 2021. Oversikt over kulturminner i bydelen fra Kulturminneregisteret. «Tidligere registrert» omfatter SEFRAK-registreringen på 1980-tallet og tilleggsregistreringer under tidligere verneplanarbeid.

35 kulturminner er tapt. Sett ut fra bestanden som er vurdert i tidligere kulturvernplaner utgjør tapet 51 %.

Kulturminneregisteret er utøket med 41 nye enkeltobjekter. I hovedsak gjelder det boligbebyggelse i villastrøk, bygd på 1900-tallet. Men det er også nyregistrert noen andre typer minner, flest veier.

12 registrerte objekter er vurdert å ikke ha verdi og inngår ikke i tallmaterialet.

Kulturminner fordelt på samfunnssektor

Samfunnssektor	Står	Tap av tidl.registrert
Landbruk	8	29
Bolig uten spesiell næringstilknytting.	47	3
Annen næring, industri	9	3
Offentlig virksomhet og andre hus for fellesskapet	0	1
Samferdsel	4	
2. verdenskrig	2	
ukjent	2	
Samlet kulturminner	72	36

Tallgrunnlag 2020. Tabellen viser hvilken samfunnssektor kulturminnene var knyttet til da de ble bygd og gjelder alle kategorier minner.

Kulturminner knyttet til boligbebyggelse uten spesiell næringsmessig tilknytting dominerer i antall. I dag er kulturminner med opprinnelig tilknytting til landbruk og industri representert med omtrent like mange. Her har endringene vært store siden den første registreringen på 1980-tallet.

Oversikten viser at tapet er klart størst i landbrukssektoren. Det er svært få minner fra primærnæringen igjen i bydelen. Relativt sett er tapet også merkbart for andre type næringer og offentlig sektor. Det gir et klart bilde av hvilke kulturminnetyper som er mest sårbare i en sterkt utbyggingspresset bydel som Stangeland.

Den eldre boligbebyggelsen er lettere å tilpasse, av 22 hus som var med i den forrige verneplanen i denne sektoren, er kun tre tapt.

Kulturminner fordelt på bygningstyper

Type bygninger	Står	Tap av tidl.registrert
Bolighus, villa	47	1
Hovedbygning gårdsbruk	4	12
Driftsbygning gårdsbruk	1	8
Mindre uthus gårdsbruk	1	6
Uthus boligeiendom	5	1
Bolig og næring	1	1
Fabrikk, andre næringsbygg	5	3
Andre typer hus	1	1
Samlet	65	33

Tallgrunnlag 2020.

Tapet i gårdsbebyggelsen har gått ut over både heimahus og uthus, men siden det i utgangspunktet var få uthus tilbake ved registreringen på 1980-tallet er det mest merkbart her. Kun en av de eldre driftsbygningene står tilbake, en mindre løe fra 1930 på et småbruk ved Folkvordveien.

Det er ingen komplette gårdstun med eldre hus tilbake.

Blant den tape landbruksbebyggelsen er utslaget i husmannsbosettingen høyt. Sju av de tapte husene hadde tilknytting til husmannsplass eller arbeider bruk.

Tradisjonelle elementer i regionens byggeskikk

Type tradisjonselement	Står	Tap av tidl.registrert
Jærhus	0	2
Grind	0	7
Naturstein som veggkonstruksjon	0	1
Samlet		10

Tallgrunnlag 2020.

To jærhus fra bydelen er tapt siden registreringen av kulturminner startet. Det gjelder hovedbygningen på et av hovedbruka på Stangeland og husmannsplassen Kjærholen på Lura. Begge var borte før Rogaland fylkes jærhusprosjekt kom i gang i 2000.

Sju grindabygde hus er tapt, og det er ingen tilbake. Flere av disse var uthus som sto i de samme miljøene som jærhusene på Stangeland og Kjærholen.

Kulturminner fordelt på alder

Periode	Står	Tap av tidl.registrert
Før 1850	1	2
1850–1874	1	4
1875–1899	6	3
1800-tallet	1	4
1900–1924	28	15
1925–1949	23	3
1950–1974	1	
Etter 1975	6	
Ukjent	5	5
Samlet	72	36

Tallgrunnlag 2020.

Tyngden av kulturminner grupperer seg til 1900-tallet før 1950. De fleste tapene gjelder kulturminner som er eldre enn 1925.

KILDER

Aurenes, Ola. Høyland gards- og ættesoge. Gjennom 400 år. Stavanger 1954.

Broe, Unni og Solrun Skogstad. 1988. *Kulturminner i Sandnes*. Rapport fra SEFRAK-registrering i Sandnes kommune.

Jonasen. J. Schanche. Høyland gjennom 100 år. Sandnes 1972.

Hestholm, Fredrik. Krigsminner i Sandnes kommune. Rapport for byantikvaren i Sandnes 2015.

Hestholm, Fredrik. Ferdselsårer i Sandnes kommune. Rapport for byantikvaren i Sandnes 2017.

Jansen, Odd. «Oalsbekkebn – en kilde til aktivitet og velstand». Sjå Jæren 2005.

Jonasen. J. Schanche. Høyland gjennom 100 år. Sandnes 1972.

Grimstvedt, Målfrid. Havregryns møllene i Rogaland. Sjå Jæren 1999, s. 116.

Hild Sørby og Mette Paavola, Sandnes arkitektur, 2011.

Høyland 1837 – 1937. Minneskrift til kommunejubileumet. Høyland heradstyre. 1937.

Interkommunalt arkiv Rogaland IKS (IKA Rogaland), Widerøesamlingen. [Kontakt oss | IKA Rogaland](#)
Norges bebyggelse 1957. [Myckland, Haakon Falck](#), [Fiskaa, Haakon M.](#). [Norges bebyggelse : Sørliche seksjon Herredsbindet for Rogaland Søndre del](#)

<https://digitaltmuseum.no/>

<https://www.nb.no/search?q=Sandnes&mediatype=bilder>

SEFRAK-registreringen i Sandnes 1979–1986. (Temakart Rogaland)

Se fylkeskommunens nettside Temakart Rogaland om kulturminner [Saksbehandling - kultur \(temakart-rogaland.no\)](#).

<https://kart.1881.no>. Historiske kart. <https://kart.1881.no/?r=F3632033>

https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/kulturfritid/friluftsliv/tur-og-bydelskart/folder_stangeland_bydel.pdf

Forside: Originalkart (målebordskart) fra 1855. Håndtegnet i målestokk 1: 50 000 av Jonas Ravn Daae. [Mitt kart | Kartverket.no](#).